

ЛІТЕРАТУРНА ДОБА РОМАНТИЗМУ В КРИТИЧНІЙ РЕЦЕПЦІЇ ДМИТРА ПАВЛИЧКА

Анотація: У статті йдеться про представників доби романтизму у літературно-критичних та публіцистичних статтях Д. Павличка, зокрема, про польського поета Ю. Словацького та російських – О. Пушкіна та В. Жуковського, про українську тематику у творчості цих поетів.

Ключові слова: літературно-критичні статті, публіцистичні статті, українська тема, польська поезія, російська поезія.

Для української літератури характерне поєднання художнього і критичного таланту, яскравими прикладами цього є І. Франко, Леся Українка, П. Тичина, М. Рильський, М. Бажан та ін. У вітчизняному літературознавстві серед письменників, які втілюють собою єдність художника, публіциста і критика, чії статті позначені дослідницьким началом, можна назвати імена М. Рильського, О. Гончара, Д. Павличка, Є. Гуцала, Б. Олійника, І. Драча, В. Яворівського та інші.

Д. Павличко – один з найактивніших і яскравих представників нинішнього покоління українських письменників-критиків. М. Ільницький у нарисі “Дмитро Павличко” підкреслює, що в кожному талановитому письменнику поєднується “два начала: творче і дослідницьке – тобто художник і критик” [2, 154].

Публіцистичні та літературно-критичні статті Д. Павличка, які увійшли до збірок “Магістралями слова” (1977), “Над глибинами” (1983), “Біля мужнього світла” (1988), “Українська національні ідея” (2004) висвітлюють ще одну грань таланту поета – критичну та представляють один з яскравих зразків письменницької публіцистики та критики. Коли майстер пише про майстра, він

і бачить, і розуміє його по-своєму глибше. Він здатен висвітлити і показати красу незвичного образу чи деталі, тонко відчути своєрідність пафосу і творчої манери, побачити через твори глибинне життя особистості автора.

У збірках статей Д. Павличка перед читачем постає широка картина розвитку як української літератури, так і літератур інших країн. Творчість того чи іншого письменника виблискує часто новими гранями, твори набувають іншого, нестандартного трактування. Кожна зі статей – це вдумливий погляд на історію, на долю народу, на його культуру крізь призму художнього слова. Вони мають свої сюжети, колізії, митець вміє факти поставити у відповідний контекст, де є і захоплення творчістю досліджуваного художника, і оригінальне осмислення явища, і відкриття нового кута зору на той чи інший факт.

“Інтуїція художника, власні пристрасті, розуміння поезії як активного чинника суспільного перетворення світу повною мірою виявляється в літературно-критичних статтях, портретах, рецензіях та оглядах Дмитра Павличка. Присутність особистісного начала виявляється в тому, що побудженням до написання багатьох літературно-критичних нарисів та публіцистичних статей автора була його перекладацька робота” [2, 172] – зауважує М. Ільницький.

У доробку Д. Павличка наявна масштабність бачення; в його полі зору багато представників різних літератур. Він активно пропагує миротворчі, дружні контакти української літератури, намагається розглядати її в контексті сучасних йому процесів і тенденцій розвитку світових культур.

Дослідник пише ряд статей, що не обмежуються рамками лише української культури. Географія його мистецьких інтересів широка: Білорусія, Росія, Латвія, Естонія, Башкирія, Болгарія, Польща, Чехія, Словачія, Франція, Куба, Іспанія та інші країни на культурній карті критика.

Винятковий інтерес Д. Павличка до культур слов'янських, зокрема до польської культури, літератури. У 2000 році, в передмові до антології польської поезії “Дзвони зимою” автор пояснює свою зацікавленість, закоханість у

польську поезію та її яскравих представників. Він каже, що польська поезія “значно більшою мірою й набагато інтенсивніше, хоч так само з певним опізненням, як українська поезія, проходила важливі етапи свого розвитку на базі європейського Відродження і бароко. А в новіших часах не лише орієнтувалася на європейські новації, але й сама творила оригінальні зразки формального новаторства” [1, 5].

Говорячи про польську поезію, Д. Павличко звертає увагу на “універсальні мотиви” [1, 9], що були закладені у “польське поетичне слово ще у XVI ст. Яном Кохановським та його послідовниками, розвинуті великими романтиками в XIX ст. (особливу роль у цій справі одіграв Ципріан Норвід), у XX ст. не лише захопили, але й винесли на вершини світового визнання Нобелівських лауреатів Чеслава Мілоша та Віславу Шимборську, а також не вінчаних лауреатством Збігнева Герберта й Тадеуша Ружевича” [1, 9].

Серед письменницького загалу Д. Павличко вихоплює ті постаті, творчість яких викликає небуденну зацікавленість і певним чином пов’язана з Україною. До найвидатніших постатей польської літератури належать вихідці з України Юліуш Словацький, Леопольд Стафф, Ярослав Івашкевич, Збігнев Герберт, Анджей Кусневич.

“Титаном польського і світового письменства” називає Д. Павличко Ю. Словацького в однойменній статті, написаній у 1979 році до 170-ліття з дня народження митця. У 90-і роки й пізніше ім’я польського романтика дуже часто зустрічається у публіцистиці Д. Павличка. “Юліуш Словацький і Центральна Європа” (1999), “Ангеллі – актуальний для України твір Юліуша Словацького” (1999), “Польський геній – пророк України” (2001) – ці та інші статті й виступи присвячені видатному поетові.

Д. Павличко у статті “Титан польського і світового письменства” досить поетично каже про Ю. Словацького, що “він, мов небеса, то виблискує чистотою, то покривається хмарами, то світить лагідним сонцем, то засліплює блискавицями, гарними, не свідомими своєї руйнівної сили” [4, 281]. Багато

творів митця присвячені Україні, його серце “так любило її народ” [4, 281]. Д. Павличко постійно звертається до аналізу такої творчості, до питання про те, як і що з української історії сприймав польський поет.

У вірші “Мій заповіт” Ю. Словацький сформулював “найголовніше завдання свого і взагалі будь-якого істинного поетичного слова – обертати “з’їдачів хліба в ангелів”, цебто в людей, наповнених світлом духовного життя” [4, 282]. Саме цьому польському поету ми завдячуємо появу “вічного революціонера” у І. Франка, хоча, звичайно, ці образи не зовсім ідентичні. Бо Ю. Словацький цим висловом позначає “містичне розуміння муки, що нею наповнені могили борців за свободу” [4, 282], а І. Франко у цьому образі бачить громадянський образ тієї сили, що пориває людей до боротьби за справедливість.

Поет звертається до України як до своєї “давньої вітчизни”. В цих звертаннях, каже Д. Павличко у статті “Юліуш Словацький і Центральна Європа”, можна відчути, що “поет, з одного боку, трактував українські землі як частину Польщі (що сприймається українцями як зневага), але з другого боку, поет був настільки закоханий в лицарські звичаї запорозьких козаків, настільки критично ставився до польських магнатів, які з українського козацтва зробили свого ворога, що подекуди говорив про Україну як про щось абсолютно відрубне від Польщі, вічне й неповторне у своєму духовному, непокірному, закоханому у свободу бутті” [5, 577].

Таке протиставлення України і Польщі було для Ю. Словацького постійним болючим переживанням, “мукою роздвоєння, з якої вибухали його інвективи” [5, 577], адресовані то гайдамакам, то шляхті, причому удари проти польських аристократів були сильніші. Звідси походить створений поетом образ Мазепи, який поки що є пажем, але в його душі “будиться великий гетьман, який своїми лицарськими прикметами переважає польського монарха” [5, 577].

У творах на козацьку тему Ю. Словацький підходить до розуміння української історії, яка неодмінно веде до утворення незалежної України. Як приклад, Д. Павличко аналізує його поему “Вацлав”, де мова йде про польського зрадника, який виступив як союзник Росії проти Костюшка і повинен за це понести справедливую кару. В ролі месника виступає звичайна селянка, що вбиває зрадника, що її “голосом говорить українська душа:

A choć krew twoja kiedyś wine zmaże,
Tedo ci Pan Bóg zwiastować me każe,–
Choć Ukraina kiedyś zmartwychwstanie,
Ty sie, nie dowiesz w piekle, ty szatanie!

Переклад цих слів українською мовою міг би звучати так:

Хоч кров твоя твій гріх замаже,
Бог звістувати це тобі не каже –
Не знатимеш у пеклі, ти, шайтане,
Що Україна із могили встане!” [5, 577].

Герої Ю. Словацького – мученики, які жертвували свої добро й життя в боротьбі за справедливість. В центрі філософської системи поета – “ідеал вищості мученика, такого, як Ангеллі, над людьми, яких поет називав “з’їдачами хліба” [5, 579].

Багато роздумів Д. Павличка присвячено відомому творові Ю. Словацького “Ангеллі”. Зміст цього твору має “філософський, універсальний, світотворчий дух” [5, 580]. У поемі автор показує три групи поляків, борців за визволення вітчизни, не симпатизує першій, яка прагне відродити королівську Польщу, де має панувати шляхта, не вимпатизує і третій, на чолі якої стоїть духовенство. Прихильний Ю. Словацький до другої групи, на чолі якої стоїть Скартабелла.

“Ангеллі” – це твір про народ, “позбавлений через своїх самолюбних вождів єдиної ідейної мети” [5, 581]. Герой поеми – Ангеллі – як певний ідеал не належить до жодної політичної громади польських борців за свободу. А

проте він збирає в своїй душі страждання “під’яремної польської нації, він усамітнюється і, зрештою, вмирає за свій народ, свідомо сприймаючи і своє поневіряння по сибірських тюрмах, і свою смерть як жертву для ідеї визволення” [5, 581]. Ангеллі стає свідком безкінечних страждань і мук своїх земляків у сибірській снігах, свідком їхнього морального занепаду, але все, на що він був здатний, – це відійти “в свою непорочну горду самотину” [5, 581].

Д. Павличко у статті “Ангеллі” – актуальний для України твір Юліуша Словацького” (1999) називає цю поему “справжнім букетом, укладеним з різних квітів, трохи чудернацьких, але нев’янутих, він повен дивної свіжості і здорових пахощів” [5, 582].

У багатьох свої публіцистичних та літературно-критичних дослідженнях Д. Павличко не раз звертається до традицій наступництва, засвоєння мотивів форм, ідей, взятих з різних літератур. Неодноразово він каже про те, що російська поетична класика від О. Пушкіна і В. Жуковського і до поетів ХХ ст. дає безліч прикладів такого засвоєння з європейської літературної традиції. Геній Т. Шевченка формувався одночасно на українській народній пісні, на біблійній етиці, на живописній культурі італійських майстрів, а також на почуваннях, які “навіяні були антицарською творчістю А. Міцкевича й О. Пушкіна. Нема сумніву, що творчість Ю. Словацького зазнала визначального впливу з боку української козацької історії, повстанських рухів українського народу” [5, 637]. Але той же Ю. Словацький увібрав у свою поезію безліч мотивів із вражень своїх подорожей на Близький Схід, з Біблії та з творів європейський романтиків.

Духовні джерела українського народу постійно були в колі зацікавлень класиків російської літератури. В одному з перших творів О. Пушкіна “Казак” (1814) з’являється українська тема. Отже, “до того, як довелось Пушкіну побачити Україну, він був уже знайомим з її найбільшими духовними скарбами – з піснями” [3, 91]. Перебуваючи на Україні, О. Пушкін не обійшов випадку послухати народних співців – кобзарів. Прикладом приятного ставлення до

культури українського народу Д. Павличко називає дружні стосунки з відомим фольклористом та етнографом М. Максимовичем. У статті “Перстень Пушкіна” (1987) критик пише: “Якщо вдуматись в один з найважливіших історичних і, скажемо, всупереч деяким критикам, в один з найреалістичних творів Пушкіна – “Полтаву”, то стане ясно, що поет визнає не тільки фольклорне, а й політичне існування українського народу” [3, 92].

Нарис “Дух доброти” Д. Павличко присвятив В. Жуковському – романтику, філософу, великому поету і перекладачеві, людині “доброю, шляхетною і невмирущого серця” [3, 89]. В. Жуковський відкрив для російської літератури безмежні простори людської душі, переспівавши і переклавши не просто десятки творів німецьких та англійських романтиків, а перенісши на російський національний ґрунт твори європейського середньовічного романтизму. “Не тільки Пушкін, а й Гоголь, а потім і Достоевський, Блок і Максим Горький зазнали впливу поезики Жуковського, яка була водночас і поезикою визначних європейських талантів” [3, 85]. Романтизм В. Жуковського – своєрідне бунтарство. Як істинний романтик, поет розуміється на символах. Герої В. Жуковського – це переважно стражденні, скорботні, але так само й непохитні, міцною волею монументальні постаті. В. Жуковський-перекладач на наукових засадах започаткував в Росії ту “велетенську, життєво необхідну трансляторську діяльність, якою з його щасливої руки прославилося сучасне російське, а з ним і українське мистецтво перекладу” [3, 86].

Багатогранна й велика душа В. Жуковського. Декабристи, О. Пушкін і М. Лермонтов, М. Гоголь і О. Герцен, К. Батюшков і О. Кольцов – “над усім цим материком російської історії світить ім’я лицаря добродієвості, заступника й рятівничого Василя Андрійовича” [3, 87]. Без В. Жуковського ми не мали б Т. Шевченка, “Шевченко – геніальний син його людяності” [3, 88], – пише Д. Павличко. В плеяді російських інтелігентів, які викупили Т. Шевченка з кріпацтва, В. Жуковський – центральна постать. Його доброта,

“бувши колись малою і звичайною, потім стає потужною і сяйливою, як сонце” [3, 89].

Статті Д. Павличка про класиків – це панорама літератури минулого століття в постатях. Коли ж йдеться про представників інших культур, в міркуваннях неодмінно присутні аналогії з українською літературою, причому, спостереження автора несподівані й переконливі. Критик вміє з вражаючою тонкістю знаходити в творчості письменників зовсім нові риси, вміє сказати про них своє задушевне слово. Об’єктами його досліджень стають постаті, сповнені творчого темпераменту, майстри, у творах яких публіцистичність поєднується з філософською заглибленістю в проблеми цінностей людських особистостей, сенс буття, природу, духовних основ життя.

Література

1. 50 польських поетів: Антологія польської поезії. – К.: Основи, 2001. – 583 с.
2. Ільницький М. Дмитро Павличко: Нарис творчості. – К.: Дніпро, 1985. – 189 с.
3. Павличко Д. Магістралями слова. – К.: Рад. письменник, 1977. – 312 с.
4. Павличко Д. Над глибинами. – К.: Рад. письменник. – 1983. – 424 с.
5. Павличко Д. Українська національна ідея. – К.: Основи, 2004. – 771 с.